

ТЕМА 11. УРБАНІЗАЦІЯ, МІГРАЦІЯ І ОБМЕЖЕННІСТЬ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ

11.1. Суть та особливості урбаністичних процесів.

11.2. Фактори впливу урбанізації формування аграрної політики.

11.3. Трансформація землекористування в умовах урбанізації.

11.4. Особливості урбанізації в Україні.

11.5. Концепції підтримки сільських територій в аграрній політиці.

*Сергієнко Анна
Група БА-191*

11.1. СУТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ УРБАНІСТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ.

УРБАНІЗАЦІЯ (від лат. urbanus – міський) – це багатоаспектний суспільнопросторовий процес підвищення ролі міст в житті суспільства, концентрації населення у міських поселеннях, поширення міського способу життя.

АГЛОМЕРАЦІЯ

- Скупчення населених пунктів, об'єднаних в одне ціле інтенсивними господарськими, трудовими і соціально-культурними зв'язками.

КОНУРБАЦІЯ

- Включає кілька об'єднаних або таких, що тісно розвиваються агломерацій (як правило, 3-5), й з максимально розвиненими найбільшими містами (ядро конурбації).

МЕГАЛОПОЛІС

- Ієрархічна за складністю і масштабами система поселень, що охоплює велике число конурбацій та агломерацій.

11.1. СУТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ УРБАНІСТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ.

Загальні характеристики	Ознаки урбанізації
<p>1. Зростання міського населення.</p> <p>2. Розширення земельних площ під різноманітними урбанізованими формами.</p> <p>3. Підвищення концентрації ділової активності у містах та агломераціях.</p>	<p>- Частка міського населення в загальній чисельності населення регіону, всієї країни;</p> <p>- щільність і ступінь рівномірності розташування по країні мережі міст;</p> <p>- транспортна та інша доступність великих міст для населення країни;</p> <p>- різноманітність секторів національної економіки;</p> <p>- різноманітність видів трудової, дозвільної діяльності населення;</p> <p>- поширення міських форм життя як на населення міст, так і на жителів села.</p>

11.1. СУТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ УРБАНІСТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ.

$$\text{Рівень урбанізації, \%} = \frac{\text{Кількість міського населення}}{\text{Загальна кількість населення}} \times 100$$

Класифікація рівня урбанізованості територій

Частка міського населення, %	Ознаки урбанізації	Форми та типи поселень
< 10 % Не урбанізовані території	У всіх населених пунктах переважає сільський спосіб життя. Населення не мігрує до міст. Населені пункти ще не набули чітких ознак міста	Великі селища Селища міського типу
10-25 % Слабо урбанізовані території	Території, на яких починають формуватися міські поселення з ознаками життя, що відрізняється від сільського. Частка міського населення постійно зростає	Міста, кількість населення в яких переважає 20-25 тис. осіб
≈ 50 % Середньо урбанізовані території	Поглиблення ознак різниці між міським та сільським населенням. Міське населення починає зростати пришвидшеними темпами	Міста із населенням понад 100 тис. осіб
≈ 75 % Високо урбанізовані території	Збільшення площі міст із поглинанням оточуючих сільських територій. Формування великих агломерацій. Уповільнення темпів приросту міського населення	Міста-мільонери, що починають формувати агломерації
≈ 90 % Повністю урбанізовані території	Сільський спосіб життя зникає взагалі. Не існує різниці між міським та сільським населенням, оскільки на всій території повністю панує міський спосіб життя	Агломерації, конурбації, мегаполіси

11.1. СУТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ УРБАНІСТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ.

Зростання чисельності населення планети та рівень урбанізації

Роки	Населення планети, млрд. осіб	Рівень урбанізації,%
1050	0,2	10
1800	1,0	15
1990	5,0	40
2020	7,8	55
2022	8,0	56
2030	8,6	60
2050	9.7	68

Найбільші агломерації світу у 2010 та 2025 роках

Агломерація	Країна	2010 рік		2025 рік	
		Чисельність, млн осіб	місце	Чисельність, млн осіб	місце
Токіо	Японія	36,9	1	38,7	1
Делі	Індія	21,9	2	32,9	2
Мехіко сіті	Мексика	20,1	3	24,6	5
Нью - Йорк	США	20,1	4	23,6	6
Сан-Пауло	Бразилія	19,6	5	23,2	7
Шанхай	Китай	19,6	6	28,4	3
Мумбаї	Індія	19,4	7-	26,6	4
Пекін	Китай	15,0	8	22,6	9
Дакка	Бангладеш	14,9	9	22,9	8
Калькутта	Індія	14,3	10	18,7	12
Карачі	Пакистан	13,5	11	20,2	10
Буенос-Айрес	Аргентина	13,4	12	15,5	15
Лос-Анджелес	США	13,2	13	15,7	14
Ріо-де-Жанейро	Бразилія	11,9	14	13,6	18
Маніла	Філіппіни	11,7	15	16,3	13
Осака-Кобе	Японія	11,4	17	12,0	20
Каїр	Єгипет	11,0	18	14,7	17
Стамбул	Турція	11,0	19	14,9	16
Лагос	Нігерія	10,8	20	18,9	11

11.1. СУТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ УРБАНІСТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ.

РЕГІОНАЛІЗАЦІЯ – це утворення економічних інтеграційних угруповань, що розташовані на певній території, з метою підвищення ефективності економіки шляхом уніфікації законодавства, ліквідації адміністративних обмежень на переміщення товарів, капіталів та робочої сили, а також повного використання факторів виробництва.

ФОРМИ РЕГІОНАЛІЗАЦІЇ

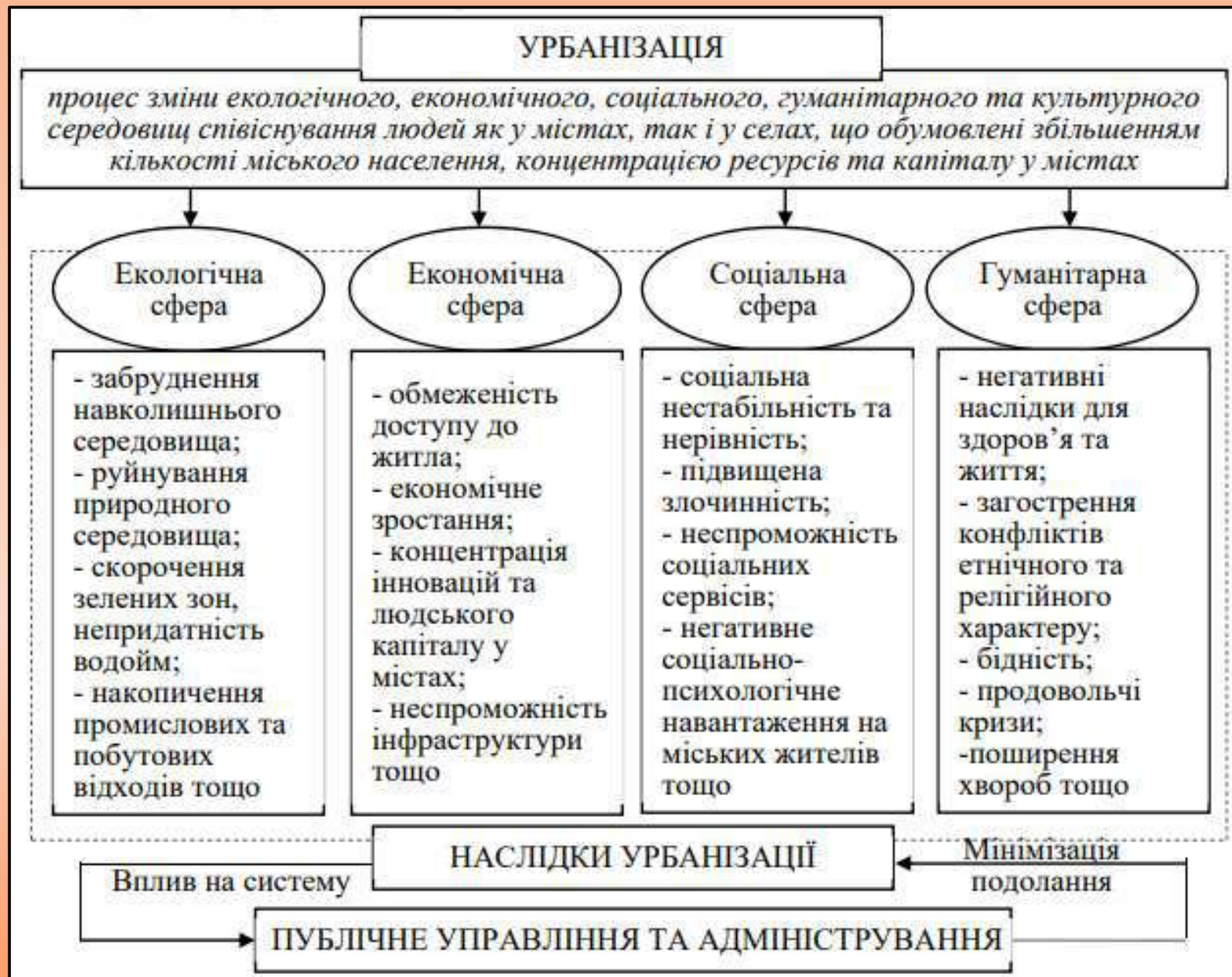

Формування внутрішніх регіонів, поєднаних культурними, історичними, економічними, логістичними та іншими зв'язками.

Формування транскордонних регіонів, які об'єднують прикордонні території двох і більше держав через формування сталих економічних, соціальних, культурних взаємовідносин, що спричинене зняттям бар'єрів для руху товарів, послуг, капіталу, робочої сили.

11.2. ФАКТОРИ ВПЛИВУ УРБАНІЗАЦІЇ НА ФОРМУВАННЯ АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ.

Наслідки урбанізації у розрізі екологічної, економічної, соціальної та гуманітарної сфер

11.2. ФАКТОРИ ВПЛИВУ УРБАНІЗАЦІЇ НА ФОРМУВАННЯ АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ.

Модель структуризації урбанізаційних викликів з позиції теорії ієрархічних потреб за А. Маслоу: ідентифікація завдань публічного управління

11.2. ФАКТОРИ ВПЛИВУ УРБАНІЗАЦІЇ НА ФОРМУВАННЯ АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ.

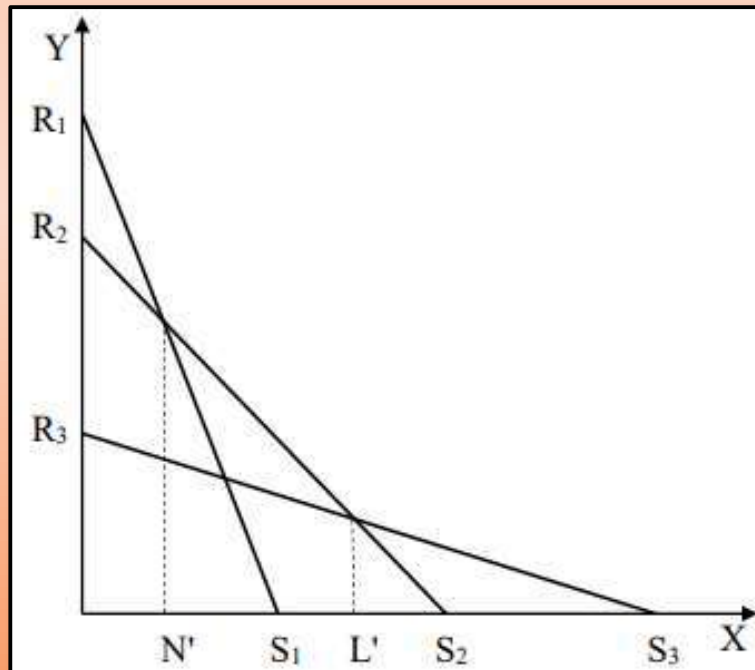
Наслідки урбанізації	Трансформації аграрного сектору	Аспекти аграрної політики
Зміна структури попиту на продукцію сільського господарства та раціону харчування населення	Технологічна інтенсифікація виробництва; Розвиток міського і приміського сільського господарства	Безпека якості продуктів харчування; Збереження екосистем та біорізноманіття; Утилізація відходів виробництва в умовах міста
Маятникова міграція	Зміна структури трудової пропозиції Зміна структури населення сільських регіонів Диверсифікація доходів та доступу до продуктів харчування	Формування соціального кошика продуктів харчування; Продовольча безпека; Формування механізмів розвитку та підтримки сільських регіонів
Перехід земель с/г призначення під житлові, промислові та інфраструктурні об'єкти	Скорочення площ сільськогосподарського виробництва на території агломерацій та мегаполісів Зміна вартості землі	Регулювання зміни структури землекористування, що стосується земель с/г призначення Підтримка власників земель с/г призначення
Диспаритет споживання	Ціновий диспаритет на с/г продукцію та продукти харчування як всередині агломерації, так між містом і селом	Регулювання питань перерозподілу та доступу до продукції сільського господарства
Екологічне навантаження	Зміна структури та процесу виробництва в наслідок кліматичних змін	Продовольча безпека, формування продовольчого резерву та доступу до ринків міського населення

11.3. ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В УМОВАХ УРБАНІЗАЦІЇ.

Роль земельних ресурсів у розвитку продуктивних сил країни

Зміна вартості землі між різними варіантами землекористування залежно від її розташування до основної (центральної) частини агломерації

Вісь Y – рівень прибутковості землі, X – площа землекористування. Пряма R_1S_1 відображає ефективність використання землі під комерційну діяльність, R_2S_2 – під житлову забудову, R_3S_3 – під виробництво сільськогосподарської продукції. Площа R_1NN_1 відображає зону, де формується найвища рента землі за умови комерційного її використання, на відстані від центру до точки N ; $N'NL'L$ – ділянка з найвищою вартістю землі під житлову забудову; $L'LS_3$ – найвища вартість землі під сільськогосподарське використання.

11.3. ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В УМОВАХ УРБАНІЗАЦІЇ.

Основні напрями впливу урбанізації на використання земель для с/г виробництва

1. Використання земель с/г призначення під комерційну, приватну та промислову забудову.

2. Розвиток інфраструктури (дороги, водогін, об'єкти енергетики та с/г призначення).

3. Збільшення вартості землі.

4. Зміна структури та способів виробництва сільськогосподарської продукції.

5. Збільшення витрат для сільськогосподарських товаровиробників.

6. Зміни територіального планування.

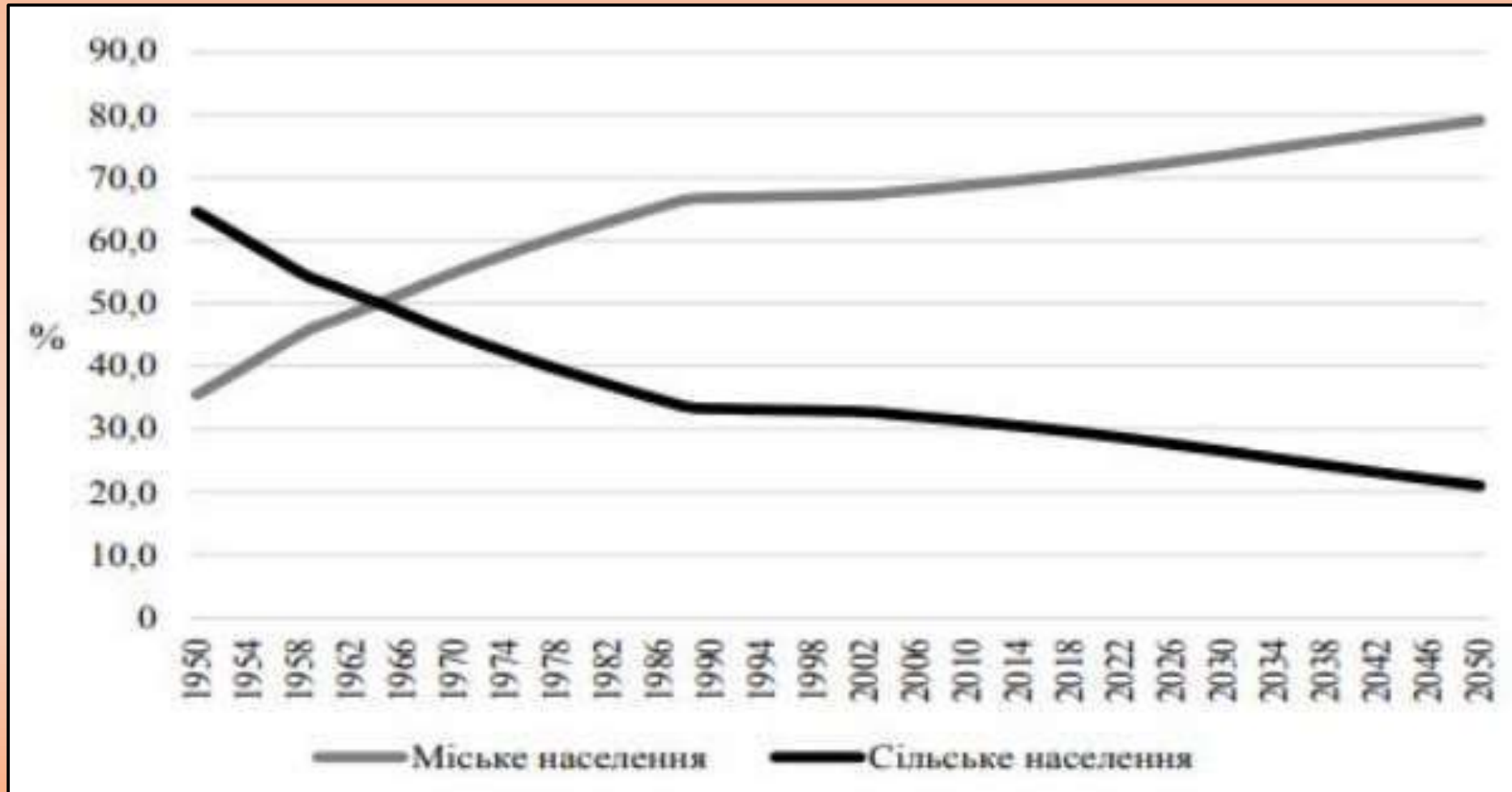
7. Втрата частини земельного фонду із показниками високої родючості.

8. Маятникові міграції, що змінюють якісний склад трудових ресурсів у зв'язку із скороченням малих с/г домогосподарств у сільській місцевості.

9. Погіршення екологічних умов у локальних місцевостях.

11.4. ОСОБЛИВОСТІ УРБАНІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ.

Динаміка частки міського та сільського населення України, 1950 – 2050 рр. (прогноз)

11.4. ОСОБЛИВОСТІ УРБАНІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ.

Динаміка частки міського населення, що проживає в найбільших міських агломераціях України, 1960-2015 рр., %

Міська агломерація	1960р.	1970р.	1980р.	1990р.	2000р.	2010р.	2015р.
Київ	5,8	6,4	7,1	7,5	7,9	8,9	9,5
Харків	4,9	4,8	4,8	4,6	4,5	4,6	4,6
Одеса	3,5	3,5	3,4	3,2	3,1	3,2	3,2
Дніпропетровськ	3,4	3,4	3,5	3,4	3,3	3,2	3,1
Донецьк	3,6	3,4	3,4	3,2	3,1	3,1	3,0
Запоріжжя	2,3	2,6	2,6	2,5	2,5	2,5	2,4
Львів	2,1	2,2	2,2	2,3	2,2	2,3	2,4
Кривий Ріг	2,0	2,2	2,1	2,0	2,0	2,1	2,2
Миколаїв	1,2	1,3	1,5	1,5	1,6	1,6	1,6
Маріуполь	1,5	1,8	1,6	1,5	1,5	1,5	1,4
Луганськ	1,4	1,5	1,5	1,4	1,4	1,4	1,3
Вінниця	0,7	0,8	1,0	1,1	1,1	1,2	1,2
Севастополь	0,8	0,9	1,0	1,0	1,0	1,1	1,1
Сімферополь	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,1	1,1
Макіївка	1,8	1,5	1,4	1,2	1,2	1,1	1,1
Всього	36,0	37,3	38,2	37,3	37,6	38,6	39,2

11.4. ОСОБЛИВОСТІ УРБАНІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ.

МАЯТНИКОВА МІГРАЦІЯ – це процес щоденного переміщення населення із прилеглих сільських територій до активної, ділової частини міста перед початком робочого дня і повернення із міста до села після роботи.

Динаміка чисельності населення в Україні, тис. осіб

	Роки							2019 р. в % до 1991 р.
	1991	1995	2000	2005	2010	2015	2019	
Наявне населення	51944,4	51728,4	49429,8	47280,8	45962,9	42929,3	41983,6	80,8
у т. ч. сільське	16859,2	16609,6	16091,2	15271,5	14438,2	13256,2	12965,7	76,9
Частка сільського населення	32,5	32,1	32,6	32,3	31,4	30,9	30,9	-1,6 в. п

Зайняте населення в сільському господарстві, тис. осіб

Показник	Роки						2019р. в % до 2020р.
	2000	2005	2010	2015	2018	2019	
Усього	20175	20680	20266	16443,2	16360,9	16578,3	82,2
Сільське, лісове та рибне господарство	4367	4005,5	3115,6	2870,6	2937,6	3010,4	68,9
Частка населення, зайнятого в сільському господарстві	21,6	19,4	15,4	17,5	18,0	18,2	-3,4 в. п.

11.5. КОНЦЕПЦІЇ ПІДТРИМКИ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ В АГРАРНІЙ ПОЛІТИЦІ.

Основою концепцій розвитку сільських територій у розвинених країнах виступає територіальний підхід, що замінив галузевий, котрий передбачає розмежування сільської території та сільськогосподарського виробництва.

ПІДХОДИ ЩОДО ФОРМУВАННЯ ТА ВПРОВАДЖЕННЯ АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ

Одноформатний – закріплення умов і механізмів державної підтримки в рамках єдиного законодавчого акта, такого як Єдина аграрна політика (САР) у зоні ЄС. Подібного підходу дотримуються країни Європейського Союзу, Канади та Туреччини.

Комбінований – характерний для США, країн Південної Америки та Океанії. Цей підхід передбачає наявність декількох програм стимулювання та регулювання розвитку аграрного сектору, які можуть реалізовуватися незалежно один від одної.

11.5. КОНЦЕПЦІЇ ПІДТРИМКИ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ В АГРАРНІЙ ПОЛІТИЦІ.

Основними напрямками заходів підтримки розвитку сільських територій в США є:

- Економічний розвиток сільських територій;
- стимулювання створення та розвитку бізнесу;
- розвиток інфраструктури (житлові програми, водопостачання, електроенергія, широкопasmові мережі, телемедицина та ін.);
- підтримка людського капіталу, включаючи розвиток системи освіти, професійної підготовки, охорони здоров'я, житлово-комунального господарства і т. д.);
- боротьба з бідністю (запровадження програм допомоги незаможним).

Основними загальними рисами державної політики в ЄС та США є:

- ❖ Територіальний підхід при скороченні підтримки безпосередніх товаровиробників.
- ❖ Надання суб'єктам програм права вибирати з переліку напрямів у рамках єдиної політики або програм різних відомств ті, які найбільшою мірою сприяють розвитку сільських територій конкретного регіону.
- ❖ Органам місцевого самоврядування надаються не тільки широкі права з реалізації програм розвитку сільських територій, а й адекватна фінансова підтримка за допомогою використання комплексу фінансових інструментів: прями платежі населенню, програми грантової підтримки, кредити, гарантії за кредитами, податкові пільги, технічна допомога з чітким зазначенням умов їх застосування.
- ❖ Значна увага до збереження та захисту навколишнього середовища.

11.5. КОНЦЕПЦІЇ ПІДТРИМКИ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ В АГРАРНІЙ ПОЛІТИЦІ.

Характерис.	Галузева модель	Перерозподільча модель	Територіальна модель
Цілі політики	Вирівнювання доходів з іншими галузями Зростання масштабів виробництва (на рівні підприємства) Інтенсифікація виробництва (капітал на одиницю площі / праці)	Компенсація впливу несприятливих природних і соціально-економічних чинників Скорочення відмінностей між відсталими сільськими районами та міськими районами Диверсифікація доходів с/г підприємства	Використання внутрішніх ресурсів території Диверсифікація доходів с/г підприємств Нові форми скорочення витрат Поширення форм диверсифікованих видів діяльності Формування несільськогосподарських видів ді-ті (промислове і ремісниче в-цтво, послуги та ін.)
Тип привілейованої політики	Підтримка інвестицій у розвиток підприємства Пряма підтримка доходів виробників	Компенсаційні виплати гірським і депресивним районам Підтримка інвестицій у розвиток с/г підприємства Диверсифікація джерел доходів с/г підприємства	Підтримка диверсифікації доходів Політики місцевого економічного розвитку Підтримка розвитку інфраструктури і послуг для місцевого населення Підтримка інвестицій у с/г підприємство
Роль територій	«Контейнер» ресурсів / вкладення в сільське господарство Сільський = сільськогосподарський і простір Дуалізм сільський / міський	Центральна роль слабких сільських територій (гірські райони, депресивні сільські території, несприятливі райони) Увага до критеріїв визначення «слабкі сільські райони»	Уважне ставлення до всього сільського Неоднорідність сільських районів у регіональному та європейському контексті Багатомірне визначення поняття «сільський» Зниження розриву між слабкими сільськими територіями та міськими районами
Роль галузей	Центральне місце сільського господарства та професійного с/г підприємства Інтеграція сільського господарства та агробізнесу в глобальний контекст	Центральне місце сільського господарства Інші галузі як можливість диверсифікованого розвитку с/г підприємств	Центральне місце с/г, двигуна процесів сільського розвитку (перший варіант моделі) Центральне місце інших галузей для диверсифікації місцевої економіки (другий варіант моделі)
Роль соціальних структур	Центральне місце професійних організацій, організацій виробників	Домінування організацій виробників Велика увага щодо операторів несільськогосподарських галузей	Сільське розвиток як процес з безліччю діючих осіб Необхідність форм і механізмів для управління конфліктами Центральне місце концепції партнерств Центральне місце поширення мереж
Роль інституційних структур	Концентрація управління політикою в руках адміністрації галузі (регіональної і національної)	Домінуюча роль галузевої адміністрації в управлінні напрямками політики Поширення форм кооперації та / або інтеграції з адміністрацією інших галузей	Створення форм місцевого та децентралізованого уряду Багаторівневе управління політиками і напрямками розвитку

11.5. КОНЦЕПЦІЇ ПІДТРИМКИ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ В АГРАРНІЙ ПОЛІТИЦІ.

